

ISSN 1999-4214

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 4/2021

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Нұр-Сұлтан, 2021

Нур-Султан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Еуразия гуманитарлық институты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
Философия докторы (PhD), доцент Еуразия гуманитарлық институты, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан

Редакция алқасы

- Аймұхамбет Ж.Ә.** ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Ақтаева К.** ф.ғ.д., проф., А. Мицкевич атынд. Польша университеті, Познань, Польша.
- Әбсадық А.А.** ф.ғ.д., проф., А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Бредихин С.Н.** ф.ғ.д., проф., Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** ф.ғ.к., доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей Қазақстан
- Ермекова Т.Н.** ф.ғ.д., проф., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
- Есиркепова К.Қ.** ф.ғ.к., қауымдас. проф А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Жүсіпов Н.Қ.** ф.ғ.д., проф. Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
- Курбанова М.М.** ф.ғ.д., проф., Алишер Навои атынд. Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
- Қамзабек Д.** ф.ғ.д., проф. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Құрысжан Л.Ә.** ф.ғ.д., проф., Ханкук шетелдік университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
- Онер М.** ф.ғ.д., проф., Эгей университеті, Измир, Туркия
- Пименова М.В.** ф.ғ.д., профессор Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** ф.ғ.д., проф., Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Нұр-Сұлтан қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген № 1854-Ж 27.03.2001

Басуға 15.12.2021ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 86

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института,
Нур-Султан, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института, Нур-
Султан, Казахстан

Редакционная коллегия

- Аймухамбет Ж.А.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Актаева К.** д.ф.н., проф., университет имени Адама Мицкевича в Познани, Познань, Польша.
- Абсадық А.А.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Бредихин С.Н.** д.ф.н., проф., Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** к.ф.н., доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
- Ермекова Т.Н.** д.ф.н., проф., КазНацЖенПУ, Алматы, Казахстан
- Есиркепова К.К.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Жусипов Н.К.** д.ф.н., проф., Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
- Курбанова М.М.** д.ф.н., проф., Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
- Камзабек Д.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Курысжан Л.А.** д.ф.н., проф., Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
- Онер М.** д.ф.н., проф., Эгейский университет, Измир, Турция
- Пименова М.В.** д.ф.н., проф., Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** д.ф.н., проф., Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Нур-Султан., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт».
Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан № 1854-Ж 27.03.2001.
Подписано в печать 15.12.2021ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ №86
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
*Candidate of Philological Science, Associate Professor of the Eurasian Humanities
Institute, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Aktayeva K.	D.Ph.Sc., Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	D.Ph.Sc., Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	C.Ph.Sc., Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	D.Ph.Sc., Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	D.Ph.Sc., Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	D.Ph.Sc., Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D.	D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kartayeva A.M.	D.Ph.Sc., Professor, East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan
Kuryszhan L.A.	D.Ph.Sc., Professor, Hankulc University of Foreign Languages, Seoul, South Korea
Oner M.	D.Ph.Sc., Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	D.Ph.Sc., Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	D.Ph.Sc., Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

*Editorial address: 010009, Nur-Sultan., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Caïm: ojs.egi.kz*

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «Eurasian Humanities Institute».

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan № 1854-Ж 27.03.2001.

Signed for printing 15.12.2021 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 86

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АЮПОВА Г.К.,   ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ «ҚАРА
БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т. ШАҢЫРАҚ» ДОМ В КАЗАХСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ
МИРА 6

ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ.   Ә. НҮРПЕЙІСОВТИҢ   «ҚАН   МЕН   ТЕР»
ТРИЛОГИЯСЫНДАҒЫ «СӨЙЛЕЙТІН» КІСІ ЕСІМДЕРІ 14

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

БАЙТАНАСОВА Қ.М.   ӘДЕБИЕТТАНУДАҒЫ МЕКЕНШАҚ КОНЦЕПЦИЯСЫ 20

БАЛТОҒАЕВА Ж.Е.   ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ӨМІРМӘНДІК
КӨРКЕМ ОЙДЫҢ   (ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМНІҢ)
ҚАЛЫПТАСУЫ 26

МҰСАЛЫ Л.,
ДАУТОВА Б.   АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ
КОНЦЕПТІЛЕРІ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ҚЫЗМЕТІ.....35

МҰСАЛЫ Л.   ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ СИМВОЛИСТ
АҚЫНДАР 43

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

ҚҰТТЫМҰРАТОВА Ғ. Б.   Ғ. АЛТЫНСАРИННИҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ АЛҒАШҚЫ МЕКТЕПТЕР 53

АЗАТБАҚЫТ А.А.,
КАРТАЕВА А.М.   М. ӘУЕЗОВТИҢ ӘҢГІМЕ-ПОВЕСТЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ... 63

САРЕКЕНОВА Қ.Қ.   АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫ БОЙЫНША
ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ИГЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ 71

А.А. АЗАТБАҚЫТ¹
А.М. КАРТАЕВА²

С.Аманжолов атындағы ШҚУ, Өскемен, Қазақстан
(E-mail: aigani.86@mail.ru¹, kartaeva2011@mail.ru²)

М.ӘУЕЗОВТИҢ ӘНГІМЕ-ПОВЕСТЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Андатпа. Мақалада әлемдік кеңістікте құрметті есімге айналған М. Әуезовтің қаламгерлік шеберлігі, жазушылық таланты сөз етіледі. Жиырмасыншы жылдары алғашқы әңгімелерімен, повестерімен әлемдік деңгейге көтерілген жазушы М. Әуезовтің туындылары күллі адамзатқа ортақ проблеманы көтереді. Бір ұлттың ғана емес, күллі адамзаттың мәселесін көтерген алғашқы әңгімелері көркемдік-идеялық негізімен, көтерген проблематикасымен ерекшеленді. Осы тұрғыдан алғанда, жазушының алғашқы әңгімелері мен повестерінің көркемдік-идеялық ерекшелігін жоғары оқу орнында оқытудың жолдары қарастырылады. Ол туралы озық тәжірибеге негізделген әдеби талдаулар мен әдістемелерді жинақтап, тиімді әдіс-тәсілдерін ұсынады. М. Әуезовтің көркем әңгімелерін оқыту барысында «антропоэзектік» парадигманы кеңінен қолданудың тиімділігін көрсетеді. Жазушының «Қорғансыздың күні» әңгімесін қазіргі білім беруде қолданылып жүрген түрлі әдістермен парадигмалар негізінде оқытқанда жазушының өзі қолданған реалистік суреттеу әдісін де қатар қолданудың маңызын саралап береді. М. Әуезовтің көлемді де көркемдік-идеялық жағынан ауқымды «Қараш-Қараш оқиғасы» повесін оқытуда мәнерлеп оқу, рөлге бөліп оқу, проблемалық жағдаят, сұрақ-жауап, диалог алаңы, зерттеушілік әңгіме т.б әдіс-тәсілдерді қолдану тәжірибесін талдап береді. Автор М. Әуезов туындыларының ұрпақ тәрбиелеудегі маңызын атап көрсетеді. Қазіргі оқыту жүйесіндегі маңызына тоқталады.

Түйін сөздер: әңгіме, повесть, көркемдік идея, проблемалық сұрақ, әдеби талдау, көркем шындық.

Кіріспе. Бір ғана ұлттың емес, күллі әлемнің жұртшылығына танымал болған М.Әуезовтің есімі – ұлтымыздың мақтанышы. Талантты жазушының шығармалары – ұлттық әдебиетіміздің кеңістігінен асып, әлем айдынында орын тепкен жауһар туындылар. Қарымды қаламгердің әңгімелері мен повестері, драматургия саласындағы еңбектері, прозалық туындылары, күллі әлемге танымал «Абай жолы» роман-эпопеясын ерекше сезіммен айтамыз. Жазушының алғашқы туындыларынан-ақ сөз зергерлігі мен шеберлігін, ең бастысы ұлылығын танимыз. Күллі адамзат мәселесін көтерген туындыларында өмір шындығы, адам болмысы мен тағдыры шебер суреттелінеді.

М. Әуезовтің артында қалдырған мол мұрасы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын маңызды рухани игіліктерге қосылады. Себебі жазушының алғашқы әңгімелерінің өзі кезінде әлемдік деңгейге көтерілген еді. М. Әуезовтің алғаш әңгімелері мен повестерін жазған тұста-ақ оның суреткерлік шеберлігі еуропалық деңгейдегі жазушы деген бағаға ие болғаны бүгінгі жұртшылыққа белгілі. Академик жазушы С. Мұқанов: «1921 жылы жазылған «Қорғансыздың күні» атты алғашқы әңгімесімен Мұхтар шын мағынасындағы еуропалық прозаның дәрежесіне көтерілді», - деп әділ баға берген еді [1, 25-26]. «Жазушының жиырма төрт жасында жарық көрген «Қорғансыздың күні» әңгімесі қазақ топырағындағы прозалық шығарма жазудың балаң шағы мен таптаурын тәсілін жаңа сатыға көтеріп, туған әдебиетіміздің абыройын еуропалық деңгейге шығарған айтулы туынды болды» [2, 39].

М. Әуезовтің күллі прозасына тән болып қалыптасқан шеберлік қырлары да осы әңгімеден кейін жалғасын табады. 20-30-жылдары жазған прозалық шығармалары ұлттық

әдебиетімізде жаңашылдықтың жаршысы болды. Сан алуан ұлттық рухани игіліктерімізді жаңғыртып, екшеп, жаңа түрмен алдымызға әкелді.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақалада антропоэзектік парадигма және әдеби талдау әдістері қолданылды.

М. Әуезов – жиырмасыншы жылдардың бас кезінде жазылған алғашқы туындыларымен-ақ жазушылық шеберлігін танытқан талантты, дарынды жазушы. «Қорғансыздың күні», «Қараш-Қараш оқиғасы», «Жетім», «Қыр суреттері», «Қаралы сұлу» сынды өзге де әңгімелері жазушының шебер қырын танытады. Бір ұлттың ғана емес, күллі адамзаттың мәселесін көтерген алғашқы әңгімелері көркемдік-идеялық негізімен, көтерген проблематикасымен бағаланды. Жазушы қорғансыздар проблемасын алғашқы әңгімелерінің өзегі етіп, қорғансыз жандардың тағдырын шынайы суреттеді. Қоғамның өз ортасындағы мәселенің күллі адамзатқа ортақ проблемаға ұласуы жазушының шеберлігі.

«М. Әуезов әңгімелері-адам рухын, адам психологиясының шексіз әлемін ақтару арқылы заман мен орта, ұлт және мемлекет ара қатынасындағы құбылысты мейлінше сезімталдықпен бедерлеген дүниелер» [3, 45]. Жазушы әңгімелерінде табиғат пен адам арасындағы тұтастық, кейіпкерлерінің тағдыры шынайы суреттелінді. Әр туындысын оқыған сайын ұлы суреткердің талант қыры ашылып, оқырманын тәнті етті.

Жалпы орта мектепте болсын, жоғары оқу орнында болсын М. Әуезов шығармашылығын оқытуды ең алдымен жазушының эпикалық шығармаларының ішіндегі тамтұмдап әдебиет әлеміне қадам басқанда қалам тербеген әңгімелерінен бастаған жөн. Болашақ кемеңгер жазушы өз шығармашылығын шыңдауда осы әңгіме жанрына терең мән беріп, оны жазуда көркемдік ойлауы мен гуманистік сарынды осы жанрда көрсете білген. Алғашқы әңгімелерінен бастап - ақ панасыз, қорғансыз адамдардың жанашыры болуға ұмтылған, ауыр қайғы-қасіретке душар болған жетім, жесірлердің ауыр халін, тебірене жазған. Әр жазушы – өз заманының перзенті, олай болса М. Әуезовтің өмірі мен шығармаларын оқытуда сол заманның тарихына, жазушының өмір сүрген ортасына, қоғамдық жағдайларға оралмай өту мүмкін емес. Заман озған сайын өткен тарихымызды зерделей келе, бүгінгі көзқараспен де бағалап, оқытып келеміз. Қазіргі жас ұрпақ мектеп табалдырығынан бастап М. Әуезов мұрасымен сусындап, кейін келе жоғары оқу орындарында рухани азығын толықтыра түседі. Жоғары оқу орындарында Әуезовті тану әлемі тереңірек әрі ғылыми арнаға бұрады. Студенттерді эстетикалық ләззатқа, адамгершілікке, рухани тазалыққа жетелеуде дәріс сабақтарының, практикалық сабақтардың маңызы зор. Ең бастысы, рухани құндылықтарымызды дәріптеуші оқырман тәрбиелеуді мақсат етеміз.

Бүгінгі таңда М. Әуезовтің көркем әңгімелерін оқытқанда «антропоэзектік» парадигманы кеңінен қолдану орынды болмақ. Себебі, ұлы жазушы өз әңгімелерінде қоғамдық өмірдің алуан түрлі мәселелерін көтергенде оларды адами құндылықтармен сабақтастыра байланыстырып басты нысанаға адамды алып отырған. Сондықтан көркемдік шеберлікпен қатар реалистік суреттеу әдісін кеңінен пайдаланып түрлі кейіпкерлердің бастан кешкен тағдырын адами факторлар арқылы тереңінен танытқан. Мұндай суреттеулердің көпшілік жағдайында жазушының басты кейіпкерлері ауыр трагедиялық тағдырға душар болып, көркем әңгімелеріндегі өмір шындығының көріністерінің суреттелуі салмағы арта түсті. Мәселен, жазушының тұңғыш көлемді әңгімесі «Қорғансыздың күнінде» суреттелген оқиғалар желісі мен басты кейіпкерлері өмірде болған нақты тарихи жағдайдан алынған. Қазіргі таңда әдебиет зерттеушілері мен әдебиетті оқытушы ұстаздар заманға сай интерпретациялап жазушының осы әңгімесін түрліше талдап мәні мен мағынасын, автордың негізгі идеясын жас ұрпаққа сан қырынан түсіндіріп келеді. Бұл бүгінгі оқыту жүйесіндегі әдістемелік технологиялардың сан түрлі стратегияларын қолдану арқылы шығармашыл тұлға қалыптастыруда орынды да болар. Дегенмен, осы тұста ұлы реалист жазушының әңгімелеріндегі тарихи факты мен өмір шындығының суреттелуін әсте естен шығармағанымыз абзал. Мәселен, тарихи шындық тұрғысынан алғанда «Қорғансыздың күні» әңгімесі өмірде болған нақты оқиғаның негізінде жазылған.

Тіпті шығармадағы тарихи жер аттары да қазіргі таңда сол қалпында сақталған. «Семей қаласының оңтүстігін жайлаған елдің қалаға қатынасатын қара жолының үстінде Арқалық деген тау бар.... Арқалықтың жолы асатын кезең – Күшікбай кезеңінің түбінде бір жіңішке қара сызық секілденіп Қанайдың жалғыз қорасының орны» әлі де көрінеді [4, 420]. Ал шығармадағы кейіпкерлер аттары көркем әдебиеттің ішкі заңдылығына сәйкес протатиптік бейнелермен беріліп өзгертіліп алынған. Ондағы Ақан болыс – Шыңғыс елінің жас болысы Біләл Ысқақов, ал кәрі кемпір – Мұхтар Әуезовтің немере апайы Қаптағай, қасіретке ұшыраған Ғазиза – М. Әуезовті жиеншары болып келеді. Бұл оқиғаның егжей-тегжейі мен өмірлік деректері туралы жазушының тетелес інісі Ахмет Әуезовтің «Бала Мұхтар» (1967), «Жас Мұхтар» (1977), Ғайса Сармурзиннің «Өмір сабақтары» (1975), «Өнеге» (1977), Тұрсын Жұртбайдың «Бесігінді түзе!...» (1997) атты кітаптарында толық мағлұматтар берілген.

Ғылыми негізделіп нақты деректермен қамтылған аталмыш еңбектерге сүйене отырып жазушының «Қорғансыздың күні» әңгімесін қазіргі білім беруде қолданылып жүрген түрлі әдістермен парадигмалар негізінде оқытқанда шығарманы жазуда жазушының өзі қолданған реалистік суреттеу әдісін де қатар қолданғанымыз жөн. Ал біз сөз етіп отырған «антропоэзектік» парадигманы реалистік суреттеу әдісімен қатар оқытып, жастардың санасына сіңірсек бүгінгі оқытудың бір мақсатына қол жеткізгендігіміз болмақ. Ол үшін шығармадағы оқиғаның өмірде болған шынайы оқиғаның негізінен алынып кейіпкерлердің аттары өзгертілгенімен басты нысан ретінде адам мен оның бойындағы ала-құлалы қасиеттердің қатар көрініс табуын ашып көрсеткеніміз орынды. Жазушының Ақан болыстың озбырлығы мен зұлымдығы Ғазизаның пәктігі, арлылығы секілді қарама-қарсы адами қасиеттерді ашып суреттеуі де жайдан-жай емес. Мұндай бояуы анық жазылған шығарманы оқушы оқырмандар адамның адамшылығы ең алдымен оның бойындағы түрлі қасиеттерге байланысты болатындығын аңғарып, жамандық пен зұлымдықтан бойларын таза ұстауға ұмтылып дүниедегі барлық тіршіліктің өлшемі адамға байланысты екендігін түсінеді.

М. Әуезовтің көлемді де көркемдік-идеялық жағынан ауқымды «Қараш-Қараш оқиғасы» әңгімесін санаулы сағаттарда оқытудың күрделі әрі жауапты екендігі белгілі. Аудиторияда оқылған дәрістер мен практикалық сағаттардың барысында әңгіменің көркемдік-идеялық ерекшелігіне талдау жасатып, көркемдік әлеміне бойлату маңызды. Олай болса әңгіменің композициялық құрылысын, көркемдік идеясын, образдық кейіпкерлер бойынша талдау жасату, жазушының кейіпкер сомдаудағы шеберлігін қарастырғанда студенттердің өз беттерімен ізденісін ұйымдастырған тиімді болмақ. Бақтығұл бейнесі арқылы заман шындығын ашқан жазушының табысы, шешімі туралы ой қозғау үшін студенттермен проблемалық сұрақтар, зерттеу сұрақтары арқылы диалог жүргізуді ұйымдастыру көздейміз. Ол үшін төмендегі детальдан бастаған орынды. Кез келген мәтіннің оқырманын дайындау өз қолымызда десек, сол мәтіннің көркемдік-идеялық ерекшелігін талдау барысында, шағын жоспар құрғызып, төмендегі кестені ұсынған тиімді. Әр студенттің өз ойы, өз қиялы, өз болжам-пікірі бар десек, сол еркіндікпен өз тұжырымдарын жасап, мәтінмен жұмыс жасауға болады. Бұл, әрине, тәжірибелік кезеңде жүзеге асырылатын жұмыстар.

Кесте 1

Бөлімдер	Тақырып	Басты оқиғалар	Кейіпкерлер
I	Іштегі кек		
II	Жортуыл		
III	Қашқын		
IV	Пана іздеу		
V	Адасқан өмір		
VI	Екі жүзділер		
VII	Қуғын		
VIII	Алынған кек		

Келесі кезеңдерде, «Бақтығұлдың мақсаты қандай?», «Жарасбайды өлтіргенімен Бақтығұл өз мақсатына жетті ме?» деген сауалдарды қоя отырып, әр студенттің ойын, пікірлерін тыңдау. М. Әуезовтің басты кейіпкер Бақтығұл арқылы шығарманың негізгі идеясын ашуға ой салдырады. Әңгімені бас кейіпкер тағдыры арқылы шебер қиюластырады. Жауыздық пен мейірімділік, екіжүзділік пен сатқындық сынды қасиеттердің тартысын, адамның ішкі жан күйзелісін жазушы шебер суреттейді. Міне, осы мәселелерде, жазушының суреткерлік шеберлігі мен шығарманың көркемдік-идеясын ашудағы шеберлігіне талдау жасатуда іздену қажет.

Тәжірибеде кеңінен тараған келесі талдаудың тағы бір тиімді түрі – проблемалық талдау. Ол туралы әдіскер-ұстаз Қ. Бітібаева «Әдебиетті тереңдетіп оқыту» еңбегінде: «Проблемалық талдау танымын арттыру, ойлау белсенділігін жетілдіруде үлкен рөл атқарады және өзіндік ізденістеріне мол мүмкіндік ашады әрі дамыта оқытудың негізгі бір жолы ретінде де пайдалы болып келеді. Проблемалық талдау сол көркем шығарма негізіндегі проблеманы дәл тауып, нақты проблемалық сұрақтар әзірлеуді талап етеді...» [5, 68].

Жай сұрақтар	Проблемалық сұрақтар
1. Бақтығұл қандай кейіпкер? Ол неге Жарасбайды барып паналайды? Осы іс-әрекеті дұрыс па?	1. Қалай ойлайсыңдар? Бақтығұл кім? Ол Сәлмен мен Жарасбайдың «құрбаны» ма, әлде кек алушы күрескер ме? Немесе қорғансыз сорлы ма?
2. Бақтығұл Жарасбайды неге өлтірді?	2. Бақтығұлдың Жарасбайды өлтіруінде қылмыстық іс-әрекет бар ма?
3. Ұрлыққа, барымтаға бару себебін түсіндіріңдер. Оны мұндай әрекетке кім жұмсайды?	3. Жаратылысында ары таза Бақтығұл соншама азғындап, ұрлық жолына неге түседі? Кінәлі кім?

Проблемалық сұрақ бір мәселені ғана қамтымайды, яғни әрі әдеби айтыс, әрі зерттеушілік әңгіме, диалог төңірегінде болады. Проблема шешу үшін студенттің ізденуіне, өз ойын дәлелді айтуына мүмкіндік орнату маңызды. Әңгіменің көркемдік-идеялық ерекшелігін, ондағы көтерілген мәселені шешуде проблемалық сұрақтың маңызы зор. Бұл тапсырмалардың студенттер үшін бірлескен топта тәжірибелік жұмыстар жасауына әкеледі. Ал әңгімені тереңірек талдауда оқиғалар да қоюланып, тартыстар да шиеленісе түсетіні белгілі.

Талқылау мен бақылау. «Қараш-Қараш оқиғасында» практикалық жұмыстардың рөлі ерекше. Себебі, суреттеулер, портреттеу, мінездеу, баяндаулар, кейіпкерлердің психологиялық әр түрлі жан-дүниесінің сипатталуы өте жиі кездеседі, тілі де күрделі (сөйлеулердің ұзақ, құрмалас сөйлемдерге құрылуы, пейзажды беруде бейнелі, образды суреттеулердің молынан кезігуі диалогтер мағынасының астарлы ойларының тереңдігі, т.б.)» [7, 104].

Әңгімені талдау барысында табиғат суреттеріне барлау жасатудың да өз тиімділігі бар. Автордың шешімі, көзқарасы осы бір тұста көрініс тапқанына назар аударту. Дәріс сабағы болса да, тәжірибелік сабақ болса да мына мәселе төңірегінде ойландырамыз: «Жазушының Бақтығұл бейнесін сомдаудағы көздеген мақсаты, шешімі» деген мәселе төңірегінде іздендіру жұмысын жүргізу тиімді. Іздендіру, зерттеу жұмыстарын да тиімді жолға қою, студенттерге проблемалық сұрақтар төңірегінде ғылыми реферат, ғылыми хабарлама, ғылыми жоба жазуға тапсырмалар беру олардың қызығушылығын, дүниетанымын, зерттеушілік қабілеттерін арттырады. Мәнерлеп оқу, рөлге бөліп оқу, проблемалық жағдаят, сұрақ-жауап, диалог алаңы, зерттеушілік әңгіме т.б. әдіс-тәсілдерді тиімді қолдануға болады. Талдау барысында әдеби-теориялық ұғымдармен жұмыс жасатудың да маңызы зор. Сондай-ақ жазушының «табиғат пен адам» тұтастығын берудегі шешіміне назар аударту маңызды. Әңгіменің өн бойындағы оқиға желісі мен кейіпкердің ішкі жан күйзелісін табиғат суреттерімен астастыра берудің де мәні бар. Психологиялық иірімдер, табиғат суреттері кейіпкерлердің іс-әрекет, жан-дүниесімен астаса өріледі. Ол да әңгіменің көркемдік-идеялық ерекшелігінің бір қырын аша түсері анық. Ол туралы: «Демек, шығармадағы табиғат суреттеріне назар аударудың үлкен мәні бар екен. Өйткені ол айтылмақ негізгі идеяны, басты кейіпкердің жан-дүниесіндегі психологиялық нюанстарды студент санасына әсерлі жеткізуге көмектеседі. Шығармадағы қайғылы уақиғалардың қауіпті де, қорқынышты қалтарыстарына сай табиғат та өзінің көңілсіз, күңгірт суреттерімен көрінеді. Сондықтан жазушы табиғатты әр кезеңде күңгірт, қоңыр, сұрғылт бояуынан ажыртпайды», - дейді Р.Х. Құтхожина [6, 156]. Талдаудың бұл түрі көркем шығарманың идеясын тереңірек түсінуге жетелейді.

Нәтижелер. Бір әңгіменің ғана төңірегінде бірнеше мәселені ашуға болатындығына көз жеткізіп отырмыз. Осы тақырыпты терең зерделесек, тақырыпты қосымша материалдармен, ғылыми еңбектермен байыту тиімді. Тақырыпқа сай ғылыми еңбектерді сұрыптап беріп, ары қарайғы ойдың ғылыми дәлелдермен өрбуіне де негіз болу өз қолымызда. Әңгіменің желісін талдау бірте-бірте күрделене түседі, көлемді мақалалармен, ғылыми еңбектермен жұмыс жасауға дағдыландыруға болады. Сонымен қатар студенттердің тілін ұстартуда, шығармашылық жұмыстарға жетелеуде жазба жұмыстарының түрі көп. Олардың ойлау қабілеттерін, қосымша ғылыми еңбектермен жұмысқа төселтіру дағдыларын дамытуда да орайлы берілген жазба жұмысы нәтижелі болады. Әрі ауызша сөйлеу дағдыларының ендігі кезекте жазбаша дамытуына жол салады.

Қоғам үнемі жетіліп, дамып отыратындықтан, білім берудің жаңа әдістері мен тың тәсілдері пайда болады, басқаша айтсақ жеке тұлға білім алу арқылы дамитын болса сол білімге жаңа әдістемелерді енгізуге өзі де үлес қосады. Ұлы жазушы М. Әуезовтің көркем әңгімелерін қазіргі білім беру үрдісіндегі жаңа парадигмалардың негізінде оқып, тану арқылы білімді игеруші тұлғалар өздерінің теориялық, әдістемелік білімдерін толықтырып қана қоймай оларды өмірде қолдануларына дағдыланады.

Қорытынды. Қорытындылай келгенде, М. Әуезовтің туындылар қазақ әдебиетін озық әдебиеттердің қатарына қосып, қазақ халқының тарихын, өмірін, мәдениетін, талантын, ұлттық характерін бүкіл әлемге танытты. Халқымыздың кеменгер жазушысы, сөз зергері, қоғам қайраткері, ғалым, ұлт жанашыры Мұхтар Әуезовтің есімін мақтанышпен айта аламыз. Әлем жұртшылығы М. Әуезовтің «Абай жолы» арқылы ұлтымызды таныды, қаламгердің ұлылығын, шеберлігін мойындады. Ол туралы біршама зиялы, ойшылдарының пікірлері жазылды. Жазушының биік талғамын, мәдениеті мен шебер суреткерлігін таныту әр заманның еншісінде қала бермек. Заман озған сайын жаңа буын, жаңа ұрпақтың келуі – заңдылық, ал М. Әуезовтің мұрасы қаншама ғасыр өтсе де ұрпақ тәрбиелеу мәселесінде құнды болмақ.

Қазір жоғары білім беру жүйесінде оқыту үдерісін ұлттық құндылықтарға бағыттау, соның негізінде тәрбиенің құралы ету маңызды болып отыр. «Оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет. Олар патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға

мойынұсынушылық», – деп атап көрсеткендей, ұрпақ тәрбиесіне арқау болған ұлттық құндылықтарымызды насихаттап, жаңғырту, тәрбие құралы етіп пайдалану маңызды. Ендеше, М.Әуезов мұрасының бергенінен берері әлі де мол, уақыт озған сайын өз іздеушілерін табады деген сенімдеміз.

Әдебиеттер

1. Мұқанов С. Жазушы жолы / Кітапта: Мұхтар Әуезов тағлымы. Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер. Құраст. Р.Нұрғалиев. – Алматы: Жазушы, 1987. – 432 б.
2. Серғалиев М. «Қорғансыздың күні» – композициясы мен тілі. // Абай. – 1997. – №2-3. – 39-42 бб.
3. Рахманова Н.М. Әуезовтану дәрістері. Оқу құралы. – Алматы: Кітап, 2010. – 354 б.
4. Әуезов М. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. – 2 том. – Алматы: Дәуір, 2014. – 480 б.
5. Бітібаева Қ. Әдебиетті тереңдетіп оқыту. – Алматы: Рауан, 1997. – 272 б.
6. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 1997. – 282 б.
7. М. Әуезовтің педагогикалық, психологиялық көзқарасы және оның творчествосын орта мектепте оқытудың методикасы. – Алматы: Жібек жолы, 1987. – 175 б.

А.А. АЗАТБАҚЫТ

ВКУ им. С. Аманжолова, г. Усть-каменогорск, Казахстан

А.М. КАРТАЕВА

ВКУ им. С. Аманжолова, г. Усть-каменогорск, Казахстан

МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ РАССКАЗОВ М.АУЕЗОВА

Аннотация. В статье рассматривается творчество М. Ауэзова. Произведения писателя в 20-е годы поднимают общечеловеческие проблемы. Первые рассказы отличались художественной и идейной основой, поднятыми актуальными вопросами. Рассматриваются способы обучения художественным и мировоззренческим особенностям рассказов писателя. М. Ауэзов собирает литературный анализ и методы, основанные на передовой практике, предлагает новые эффективные методы. Демонстрируется эффективность широкого использования «антропоцентрической» парадигмы в исследовании художественной литературы М. Ауэзова. Анализируется важность использования авторской методики реалистического описания при изучении рассказа «Сиротская доля» на основе парадигм с различными приемами, применяемыми в современном образовании. Анализируется опыт художественно-идеологически масштабного рассказа М. Ауэзова «Событие на Караш-Караш» в использовании выразительного чтения, ролевой игры, проблемных ситуаций, вопрос-ответ, диалоговой площадки, исследовательской беседы и др. Автор подчеркивает важность творчества М. Ауэзова в воспитании подрастающего поколения в современной системе образования.

Ключевые слова: рассказ, художественная идея, проблемный вопрос, литературный анализ, художественная реальность.

A.A. AZATBAKYT

East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan

A.M. KARTAYEVA

East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan

METHODS OF TEACHING M.AUEZOV'S STORIES

Abstract. The article is devoted to the creative skills and writing talent of M. Auezov, who has become an honorary name in the world. The works of the writer M. Auezov, who rose to the world level with his first stories in the twenties, raise a problem common to all mankind. The first stories, which raised the issues not only of one nation, but of all mankind, were distinguished by the artistic and ideological basis, the issues raised. From this point of view, the ways of teaching the artistic and ideological features of the first stories and short stories of the writer in higher education are considered. It collects literary analysis and methods based on best practices and offers effective methods. The authors showed the effectiveness of the widespread use of the "anthropocentric" paradigm in the study of M. Auezov's fiction. They analyze the importance of using the writer's own method of realistic description when teaching the story "Korgansyzdyn kuni" on the basis of paradigms in different ways used in modern education. The experience of M. Auezov's large-scale and artistically-ideologically large-scale story "Karash-Karash okigasy" in the use of expressive reading, role-playing, problem situations, question-answer, dialogue platform, research conversation is shown. The author emphasizes the importance of M. Auezov's works in the upbringing of children in modern education system.

Key words: story, artistic idea, problematic question, literary analysis, artistic reality.

References

1. Muqnov S. Jazyshy joly / Kitapta: Muhtar Áýezov taǵlymy. Ádebi-syn maqalalar men zertteýler. Qurast. R.Nurǵaliev. – Almaty: Jazyshy, 1987. – 432 b.
2. Serǵaliev M. «Qorgansyzdyn kuni» - kompozitsiýasy men tili. - // Abai. – 1997. – №2-3. – B. 39-4.
3. Rahmanova N.M. Áýezovtaný dáristeri. Oqy quraly. – Almaty: Kitap baspasy, 2010. – 354 b.
4. Áýezov M. Shyǵarmalarynyń elý tomdyq tolyq jınaǵy. – Almaty: «Dáýir», «Jibek joly», 2014. 2-tom: Maqalalar, ángimeler, aýdarmalar, pesalar. 1921-1925. – 480 b
5. Bitibaeva Q. Ádebietti tereńdetip oqytý. – Almaty: Raýan, 1997. – 272 b.
6. Bitibaeva Q. Ádebietti oqytý ádistemesi. – Almaty: Raýan, 1997. – 282 b.
7. M.Áýezovtiń pedagogikalıq, psihologialıq kózqarasy jáne onyń tvorchestvosyn orta mektepte oqytıdyń metodıkasy. Metodikalıq jınaq. – Almaty: 1987. – 175 b.

Авторлар жайлы мәлімет:

Азатбақыт Айнур Амангелдіқызы – С. Аманжолов атындағы ШҚУ докторанты, Өскемен, Қазақстан.

Азатбақыт Айнур Амангельдиқызы – докторант ВКУ им. С. Аманжолова, Усть-каменогорск, Қазақстан.

Azazbakyt Ainur Amangeldikyzy – doctoral student of East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Oskemen, Kazakhstan.

Картаева Айжан Маратбекқызы – ф.ғ.д., С. Аманжолов атындағы ШҚУ профессоры, Өскемен, Қазақстан.

Картаева Айжан Маратбековна – д.ф.наук, профессор ВКУ им. С. Аманжолова, Усть-каменогорск, Қазақстан.

Kartayeva Aizhan Maratbekkyzy – doctor of philological sciences, Professor of East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Oskemen, Kazakhstan.

Техникалық редактор: **М. Аманғазықызы**
Компьютерде беттеген: **А.С. Сыздыкова**

Еуразия гуманитарлық институтының ХАБАРШЫСЫ.
– 2021. – 4. – Нұр-Сұлтан: ЕАГИ. 78 б.

Жарияланған материалдар автордың көзқарасын білдіреді, олар журналдың редакциялық алқасының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Жарияланымдардағы деректер мен мәліметтердің дұрыстығына автор жауап береді.